

THE COGNITIVE FUNCTION OF THE ETHNOGRAPHIC LANDSCAPES**Dorina Onica****Scientific researcher, Phd., The Institute of Cultural Heritage, Chişinău**

Abstract: The ethnographic landscapes represents the material and spiritual culture adaptations and achievements of the interrelations between culture-nature, human-environment. This type of landscapes have a genesis and form of organization, unfolding, within the rural world. Respectively, they have an essential cognitive function, validated by the diversity of information which they provide, the ways in which the data are transmitted and received by their owners. Thus, the ethnographic landscapes structure their didactic function by sub-function, like didactic and pedagogical, theoretical and empirical, identity and reporting functions. The dimensions of the data provided by the ethnographic landscapes are temporals, spatials, specialized (by content), aesthetics, sensory, etc.

Keywords: Ethnographic landscape, cognitive function, traditional knowledges, forms of knowledges, education.

Procesul de cunoaştere implică un set de paşi pe care îi parcurge fiinţa umană în drumul său de descoperire, şi concomitent de construcţie a lumii în care trăieşte. Prin urmare, expresia cea mai fidelă a a modelului de locuire, a realizărilor de cultură materială şi cultură spirituală a comunităţilor, grupurilor etnice sunt peisajele etnografice. „Peisajul etnografic este mărturia durabilă a osmozei omului cu natura – afirmă Lucian David – a creativităţii lui generatoare de cultură şi civilizaţie, portul cu care poporul a gătit pământul pe care îl locuieşte, în funcţie de nevoile sale, de-a lungul mileniilor. Parte componentă a peisajului etnologic, acesta sintetizează latura materială şi spirituală a unei etnii, are o fizionomie proprie ca rezultat al interacţiunii şi interrelaţiilor dintre componente şi posedă anumite caracteristici ce îi permit nu numai identificarea, dar şi delimitarea”¹. Aceste mărci identitare, prin imaginea, modalitatea de plasare a componentelor ce le constituie exercită o puternică funcţie cognitivă. Astfel în concordanţă cu perioada istorică, stilurile culturale, substratul psihologic şi modelele de amenajare, peisajul reflectă în termeni reali, vizibili amprenta timpului şi a comunităţii care l-a trăit. Pe lângă picturi, evenimentele înregistrate în cronică timpului, documentele scrise, peisajul furnizează o informaţie cu mult mai complexă şi relevantă. El oferă prezentului şi posterităţii o informaţie *in situ*, ce păstrează o istorie a vieţii umane, consecventă cronologic, stratificată cultural şi care facilitează înţelegerea multiplelor tipare de încadrare a populaţiei locale în mediul natural, spiritual şi istoric.

Importanţa sesizării şi argumentării rolului şi felul cum peisajele etnografice exercită o funcţie cognitivă este argumentată de precaritatea vremurilor, care ne îndeamnă să ne cunoaştem şi valorizăm spaţiile culturale originare în care locuim şi le posedăm; să salvăm patrimoniul etnografic arhivat spaţial, temporal, structural, spiritual în cadrele peisajelor şi în formele lor de manifestare; să folosim aceste produse şi expresii culturale identitare ca pe un izvor de informare, cu gândul educării comunităţii locale în spiritul unui patriotism cultural, solidaritate socială şi păstrătoare de tradiţii şi obiceiuri; să evaluăm corect

¹ David Lucian, *Peisajele etnografice din România*, Bucureşti, Editura Etnologică, 2015, pp. 40-41.

calitatea și valoarea peisajelor etnografice ce le-am moștenit, deținem, le performăm, și le putem promova ca mărci identitare în lume.

Problema supusă analizei constă în ideea că peisajele etnografice, a căror importanță în cercetare și salvagardare a crescut în ultimele decenii, nu trebuie privite doar din punctul de vedere a complexității structurii lor, ordonat de cunoștințele tehnice, estetice, modelele culturale ale comunităților, dar trebuie privite ca mărturii ale trecutului și modele de raportare ale viitorului. Astfel, ele își revendică necesitatea și utilitatea cercetării, anume prin intermediul diversității cantitative și calitative de informații ce le furnizează, cunoștințe pe care le achiziționăm în urma studierii lui, consecvența temporală a datelor oferite și complexitatea formelor de manifestare, prin care ne ajută să cunoaștem lumea și istoria viețuirii umane. Istoricul englez Simon Schama sublinia că „înainte ca peisajul să devină o recreere a simțurilor, este o operă a minții², deci este un produs al unui proces de gândire, cunoaștere, creație și materializare. Este un produs arhivat al cunoștințelor deținute de grupurile etnice, și a omenirii în ansamblu. Ele sunt locuri de patrimoniu, pe care le cunoaștem, ne pot individualiza și autodefini într-o lume cosmopolită, omogenizată.

Evidențierea funcției cognitive a peisajului etnografic implică aplicarea unui proces metodologic divers, parcurs atât de subiectul actant al peisajului, fie acesta țăran, păstor, meșteșugar, pescar; cât și de cel care analizează, studiază, interpretează taxonomia de conținut, manifestare a peisajelor – cercetătorul etnolog.

Prin urmare, omul simplu moștenește prin intermediul transmiterii transgeneraționale un set de cunoștințe cu ajutorul cărora modelează peisajele, și le imprimă atribute specifice colectivității din care face parte și rezultate racordate mereu la modelele sale de locuire, aspirații și necesități. Prin contribuția voluntară sau involuntară, pe care o aduce omul la edificarea și perpetuarea peisajelor, el se cunoaște pe sine, se integrează, educă urmași bazându-se pe propria experiență de viață, și oferă posterității un tezaur-tipar al viețuirii umane locale.

Etnologul uzitând un divers material informativ tipărit (lucrări de specialitate, documente de arhivă, fotografii, atlase), material *in situ* (adică prin observație participativă în cadrul activităților din cadrul comunității, sărbătorilor, înregistrarea tradițiilor, ritualurilor) reușește să-și contureze un tablou cognitiv integrat despre faptele culturale cercetate.

Așadar, reieșind din cele menționate, raliem și raportăm funcția cognitivă a peisajului etnografic la cele două forme de cunoaștere formulate³ de filosofie și uzitate în cercetări: cunoașterea preștiințifică (*doxa*) atribuită subiectului care contribuie la constituirea și desfășurarea unui peisaj – comunitatea; și cunoașterea științifică (*epistémé*) performată de cercetător. Aplicând în primă fază chestionarea etnografică de teren, și ulterior analiza calitativă, interpretarea, compararea răspunsurilor intervievaților, etnologul cunoaște realitățile și conjuncturile în care există un peisaj. În acest sens, istoricul englez William George Hoskins afirma că „peisajul însuși pentru cei care știu să-l citească este cea mai bogată sursă istorică pe care o posedăm”⁴.

Funcțiile cognitive ale peisajului etnografic emerg din complexitatea caracteristicilor elementelor din care este constituit acest tip de peisaj, diversitatea proceselor și manifestărilor de cultură materială și spirituală ce sunt integrate în structura lui, și nu în ultimul rând de nivelul și modalitățile prin care se poziționează omul (insiderul) față de ceea ce crează, deține și transmite.

Funcțiile didactice și pedagogice asigură transmiterea cunoștințelor și experiențelor de viață din generație în generație. Învățăminte ce asigură sustenabilitatea acelor elemente care mențin funcționalitatea și autenticitatea peisajelor. Drept exemplu ne pot servi cunoștințele cu

² Simon Schama, *Landscape and Memory*. London, Harper Collins, 1995, pp. 6-7.

³ Anatole Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, Hachette, 2000, pp. 531-532, 775.

⁴ William George Hoskins, *The Making of the English Landscape*, London, Hodder and Stoughton, 1955, p.14.

privire la tehnicile de construcție a adăposturilor, deprinderea competențelor de montare și îngrijire a instalațiilor de tehnică populară, specifice unor peisaje etnografice, precum peisajului agrar îi sunt caracteristice o varietate mare de mori, celui viticol – teascuri etc. O puternică funcție pedagogică o dețineau instituțiile sociale tradiționale, precum șezătorile, hordughiiile, Hora satului, clăcile. Acestea sunt peisaje etnografice temporare, cu o ritmicitate preordonată, ce se desfășurau în locuri prestabilite, după anumite reguli respectate de membrii comunității în dependență de statutul și poziția lor în cadrul ei.

Funcții teoretice și empirice întrucât ne oferă date veridice despre modele de viațuire proprii unei perioade istorice, validează prin imaginea finală procesul și formele prin care comunitatea s-a implicat practic, continuu la constituirea lui. Funcțiile teoretice sunt cotangent cu capacitatea omului de a-și crea un set de idei, cunoștințe cu privire la forma de organizare a Lumii, legitați cum funcționează aceasta. Este procesul de conturare a unui fel de protoștiință de către popor, fundamentată pe cunoștințele obținute pe parcursul timpului în rezultatul observațiilor făcute cu scopul de a-și îmbunătăți modul de viață. Funcția empirică este validată de încercările, experiența, acțiunile omului de a-și obține cele necesare traiului. Astfel se creează un produs cultural, prin aplicarea unor cunoștințe, și se obține într-un final, prin îmbunătățire și reactualizare, un produs cu supravaloare, deținătorul unui set de cunoștințe mai calitative.

Funcțiile identitare și de raportare sunt mijloacele prin intermediul cărora se construiește peisajul-tipar, conceput și păstrat în memoria individului ce pleacă din comunitate. Astfel, acesta devine reper și mijloc omului în procesul creării unui habitat, care să respecte în structura sa consistența peisajului primar. În așa fel se păstrează la nivel mental un set de informații proprii băștinei, peisajele devenind modele de locuire materială și spirituală, deplasate pe alte meleaguri, împreună cu purtătorii lor.

Dimesiunile datelor oferite de peisajele etnografice tranzitează criteriile de ordin temporal, spațial, de specialitate (de conținut), estetică, senzorial etc.

Temporal (cronologic)- reflectă schimbările și ritmurile acestora, ce au intervenit în peisaj la fiecare etapă istorică în concordanță cu contextul economic, necesitățile sociale, regimurile politice.

Spațiale-înfățișează formele și modalitățile de plasare și poziționare în spațiu a elementelor de patrimoniu etnografic (exemplu locuința și gospodăria), în baza unor practici cotidiene, principii estetice, experiențe culturale, sistem de credințe, obiceiuri.

Diacronice- le putem sesiza în baza unor elemente de peisaj (vatra și moșia satului), și anume aspecte de evoluție și involuție a amplasării locuințelor, succedarea stilurilor arhitecturale, schimbări în ornament și decor, organizarea și dimensionarea terenurilor agricole etc.

De specialitate, adică ne furnizează date cu conținut istoric, geografic, etnografic, social ș.a., prin urmare validează interesul și abordarea interdisciplinară a peisajului.

Estetice cu privire la modelele de amenajare, preferințe estetice transmise pe parcursul timpului (spre exemplu în Basarabia, un etalon de frumusețe era considerat cândva văruirea în alb a pereților interiori și exterior a locuinței). Susținând ideea precum că peisajul este un document-imagine, afirmăm că este în același timp o pictură cu sens și mesaj, realizată consecvent, cu multă elocință artistică de către țăran; este o fotografie captată de cel care-l privește, analizează și evaluează.

Senzoriale reflectă capacitatea de a vizualiza panoramic; de a recepta olfactiv mirosul unui peisaj – mirosul vinului când este produs în satele cu podgorii, mirosul peisajelor piscicole etc.); de a auzi sunetul emis la lucrările pământului, păstoritul turmelor de oi, cetelor de colindători și urători, etc.).

Formele și modalitățile de cunoaștere a peisajelor etnografice se divid în două categorii: prima categorie îl constituie însuși peisajul prin ansamblu de structuri, elemente din

care este constituit; a doua categorie sunt sursele prin intermediul cărora ni se furnizează informații despre el.

Din prima categorie fac parte elementele și diversitatea expresiilor constitutive ale peisajelor etnografice. Mărturiile și elementele patrimoniului etnografic reflectă una din cele mai relevante și reprezentative puteri cognitive a peisajului. Modelele de organizare a habitatului, frecvența și specificul ocupațiilor, prezența în spațiu a creațiilor de tehnică și arta populară ș.a., sunt date concrete, vizibile, palpabile ce furnizează informații despre esența unui peisaj etnografic.

Așadar, peisajul etnografic este un *document scris și tipărit cu ajutorul realității vieții cotidiene* (ocupații, tehnici populare, construcții de locuire permanentă sau temporară, tradiții și obiceiuri, forme ale solidarității sociale, amenajări cu funcții utilitare estetice, apotropaice, sanitare). Calitatea de document al peisajului nu exprimă doar partea vizibilă, ce se vede în spațiu, dar este un rezultat al unui proces gândit în mintea și inima omului a cărui rezultat să fie imprimat în așa fel ca să-i asigure confortul fizic și psihologic. Peisajul etnografic este prototipul fidel al unui cadru temporal, comunitar, spiritual atribuindu-și astfel, calitatea de cel mai veridic izvor de informare. Sursă ce poate fi valorificată de specialiști din diferite domenii de cercetare, deoarece implică în consistența și structura sa o juxtapunere a subiectelor de studiu diferitor discipline științifice. Acest document nu poate fi falsificat, astfel avem un „act” autentic și veridic. Drept exemplu ne servește afirmația lui I. Ghinoiu „efortul lent de amenajare a teritoriului în scopul satisfacerii cerințelor materiale și spirituale ale oamenilor a devenit, după eșecuri și reușite îndelung repetate, un document etnografic scris pe însăși fața pământului”⁵. Peisajul etnografic însumează un set de *informație și cunoștințe* scrise și în mod direct în peisaj prin stâlpi funerari, pietre de hotar, monumente istorice, scrieri și picturi rupestre, plăci comemorative ș.a.

Peisajele etnografice sunt *memorie* întrucât înmagazinează în structura lor tot tezaurul de cunoștințe, experiențe, trăiri, modele și semne de locuire, patrimoniu toponimic, toate poartă memoria celor care le-au creat, transmis și utilizat drept reper. Peisajele fac parte din registrul memoriei colective⁶, astfel că în toată complexitatea și bogăția lor își găsește materialitate în felul cum comunitatea s-a armonizat la spațiul concret, stăpânit și locuit de ea, construind un prototip al câmpului ei axiologic, spiritual, desfășurând și celebrând evenimente din viața familiei și a comunității.

Istoricul Simon Schama, afirma că „peisajul este o construcție culturală, o oglindă a memoriei noastre și a miturilor codificate cu înțelesuri ce pot fi citite și interpretate”⁷. Respectiv, pentru cel ce vrea să citească nu peisaj, trebuie să fie un participant la crearea și organizarea lui, sau să-i cunoască foarte bine contextele de geneză.

Din a doua categorie fac parte lucrările de specialitate alcătuite din consemnări și relatări a realităților și conjuncturilor în care s-au constituit anumite peisaje, imaginea și rolul lor în cadrul comunității, nivelele receptării și participării indivizilor la menținerea și perpetuarea lor. Cele mai vechi și detaliate surse în care se consemnează viața cotidiană a popoarelor sunt notele și jurnalele de călătorie, documentele istorice etc. Prin intermediul lor descoperim mai multe informații despre imaginea și modul de desfășurare al vieții, sunt consemnate detalii și cu caracter istoric, social, psihologic, ne ajută să ne creăm o imagine de ansamblu asupra unui peisaj etnografic; reperele lui istorice și culturale de configurare, elemente de cultură materială și spirituală, ce-i de altfel, asigură autenticitatea, originalitatea. În acest sens ne stau suport mărturiile relatărilor călătorilor străini, care mai obiectiv sau subiectiv, în dependență de nivelul de înțelegere, a specificului cultural local, mentalității,

⁵Ion Ghinoiu, *Harta peisajelor etnografice dobrogene – instrument pentru identificarea patrimoniului rural*, în *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, seria nouă, tomul 18. București, Editura Academiei Române, 2007, p. 29.

⁶Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, *Dicționar de sociologie rurală*, București, Mica Valahie, 2004, p. 366.

⁷*Op. cit.* p. 7.

tradiției au descris și consemnat impresiile în jurnale de călătorie. Spre exemplu, istoricul Dimitrie Bantăș-Kamenski, sosit în Moldova în anul 1808, purtând corespondența către prințul Alexandr Prozorovski în una din scrisori spune despre orașul Dubăsari „că este locuit de moldoveni, greci, bulgari, evrei și un număr neînsemnat de ruși. Orașul acesta are o vedere frumoasă datorită nenumăratelor sale grădini și livezi, ce acoperă dealurile care se întind pe ambele părți ale Nistrului⁸. Respectiv, din această relatare aflăm informație cu privire la structura etnică a localității, forma de valorificare a terenurilor, ocupații, poziția geografică.

Alte surse sunt atlasele etnografice, în paginile cărora cu ajutorul hărților și fotografiilor sunt înregistrate informații despre realizările și modalitățile cum o comunitate s-a poziționat spiritual și material față de natură, spațiu locuit, divinitate. În acest sens amintim despre cea mai consistentă și reprezentativă lucrare pentru înțelegerea civilizației și culturii românești – Atlasul Etnografic Român. Coordonatorul lucrării – I. Ghinoiu – în *Prefața* celui de-al doilea volum al AER subliniază că „tehnicile de transformare a fertilității solului în hrană prin cultivarea plantelor și creșterea animalelor și-au pus puternic amprenta asupra componentelor peisajului etnografic cartografiat în celelalte volume ale atlasului: *Habitatul, Tehnica populară, Arta și Portul Popular, Sărbătorile și obiceiurile*”⁹.

Peisajul materializează în structura sa tot setul de date, vizibile și invizibile, prin care comunitatea s-a armonizat la mediu utilizând practici proprii câmpului ei axiologic, cognitiv, spiritual. Astfel peisajul asigură procesul de arhivare a informației și experienței, de transmitere a acestora generațiilor. Funcția cognitivă a peisajului etnografic are drept finalitate informarea comunității despre adevăratele valori materiale și spirituale ale predecesorilor, și educarea ei prin prisma patrimoniului etnografic și rolului acestuia în procesul de coeziune identitară, individualizare și comunicare la nivel de inter și intra grupuri etnice.

BIBLIOGRAPHY

- Bădescu, Ilie, Cucu-Oancea, Ozana, *Dicționar de sociologie rurală*, București, Mica Valahie, 2004.
- Bezviconi, Gheorghe, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, Institutul de Istorie Națională, 1947.
- David, Lucian, *Peisajele etnografice din România*, București, Editura Etnologică, 2015.
- Ghinoiu, Ion(coord), *Atlasul Etnografic Român*, vol. 2: *Ocupațiile*, București, Editura Academiei Române, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2003.
- Ghinoiu, Ion, *Harta peisajelor etnografice dobrogene – instrument pentru identificarea patrimoniului rural*, în *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, seria nouă, tomul 18, București, Editura Academiei Române, 2007.
- Bailly, Anatole, *Dictionnaire grec-français*, Paris, Hachette, 2000.
- Hoskins, William George, *The Making of the English Landscape*, London, Hodder and Stoughton, 1955.
- Schama, Simon, *Landscape and Memory*, London, Harper Collins, 1995.

⁸Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, Institutul de Istorie Națională, 1947, p.168.

⁹ Ion Ghinoiu (coord.), *Atlasul Etnografic Român*, vol. 2: *Ocupațiile*, București, Editura Academiei Române; Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2003, p. 14.